

**Aanvang van de verjaringstermijn van de regresvordering
van de hoofdelijke schuldenaar uit onrechtmatige daad.**

Scriptie Nederlands recht (R23.313) van:

naam : Mevr. J.E. Teeling
straat en huisnummer : Kievit 42
postcode en woonplaats : 3263 BE Oud-Beijerland
telefoon overdag : 010-4060225
e-mail : j.teeling@hetnet.nl
studentnummer : 837505993
datum : 19 mei 2007

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1. Begrippenkader: hoofdelijke aansprakelijkheid, hoofdelijke verbintenis, regres	3
1.1. Hoofdelijke aansprakelijkheid	3
1.1.1. Hoofdelijke aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad	3
1.2 De hoofdelijke verbintenis	4
1.3 Regresrechten	5
2. Hoofdelijke verbintenissen	7
2.1 Inleiding	7
2.2. De verhouding tussen de schuldenaren en de schuldeiser (externe relatie)	7
2.3 De verhouding tussen de schuldenaren onderling (interne relatie)	9
2.3.1. Regres op mede-schuldenaren	9
2.3.2. De overige regels met betrekking tot de interne verhouding tussen schuldenaren	11
3. Welke regresmogelijkheden zijn er voor degenen die betalingen doen aan de benadeelde bij onrechtmatige daad?	13
3.1 Regresrechten bij onrechtmatige daad	13
3.2 Subrogatie	14
3.3 Zelfstandige regresrechten	15
3.4 Het regresrecht op grond van artikel 6: 10 BW	15
4. Verjaring	17
4.1 Waarom bestaat verjaring?	17
4.2 Verjaringstermijnen in het Burgerlijk Wetboek en als partij-afpraak	17
4.2.1 Verjaringstermijnen van boek 3 Burgerlijk Wetboek	17
4.2.2 Andere verjaringstermijnen in het Burgerlijk Wetboek en als partij-afpraak.	19
4.3 Nadere invulling vijfjaarstermijn van artikel 3:310 lid 1 in de jurisprudentie	20
5. Aanvang van de relatieve verjaringstermijn van regresrechten	23
5.1 Aanvang van de relatieve verjaringstermijn bij subrogatie en bij de zelfstandige wettelijke verhaalsrechten	23
5.2 Aanvang van de relatieve verjaringstermijn van het regresrecht uit hoofdelijke verbintenissen	24
5.2.1 Inleiding	22
5.2.2 Wanneer is de regresnemer bekend met de aansprakelijke persoon?	26
5.2.3 Wanneer is de regresnemer bekend met de schade?	27
5.2.4 Wanneer is de regresnemer daadwerkelijk in staat een vordering in te stellen?	28
5.2.5 Gaat de verjaringstermijn bij elke deelbetaling lopen?	30
5.2.6 Conclusie	30
6. Conclusie	32
<i>Lijst van gebruikte afkortingen</i>	<i>I</i>
<i>Lijst van geraadpleegde literatuur</i>	<i>II</i>

Aanvang van de verjaringstermijn van de regresvordering van de hoofdelijke schuldenaar uit onrechtmatige daad.

Inleiding

Waar twee vechten, hebben twee schuld. Maar wat als deze twee vechtersbazen schade aan een derde berokkenen? Bij wie kan het slachtoffer zijn schade verhalen en voor welk deel? Moet hij voor elke klap aantonen wie hem heeft uitgedeeld? In het Aldebaran-arrest uit 1925 besliste de Hoge Raad al dat “ingeval van schade, als gevolg van onrechtmatige daad bij schuld van meerderen tegenover een onschuldige derde, ieder der daders voor het geheel tot vergoeding der schade is gehouden”.¹ Inmiddels is dit gecodificeerd in artikel 6:102 lid 1 BW. Ook oordeelde de Hoge Raad in dit arrest dat degene die zijn verbintenis tot schadevergoeding is nagekomen, verhaal heeft op derden die mede aansprakelijk zijn. Inmiddels is dit vastgelegd in afdeling 6.1.2 BW, waarin de verhouding tussen hoofdelijke schuldenaren onderling en met de schuldeiser is geregeld.

Toch zijn daarmee niet alle vragen met betrekking tot de relatie tussen hoofdelijke schuldenaren beantwoord. Een belangrijke vraag die onbeantwoord bleef, is die over de verjaringstermijn van de regresvordering van de aangesproken schadeveroorzaker op de andere schadeveroorzakers. Boek 6, noch boek 3 geven daar duidelijk antwoord op. Een aantal aansprakelijkheidsverzekeraars zag daarin de afgelopen jaren mogelijkheden om alsnog regres te nemen op een medeschadeveroorzaker toen de relatieve verjaringstermijn op grond van subrogatie al verstreken was. Er waren zowel verzekeraars die zich erop beriepen dat de vijfjaarstermijn van artikel 3:310 lid 1 BW niet van toepassing was op de regresvordering tussen hoofdelijke schuldenaren, als verzekeraars die van mening waren dat de vijfjaarstermijn pas begon te lopen nadat de schade aan de benadeelde was betaald. Inmiddels is er jurisprudentie verschenen die antwoord lijkt te geven op het eerste deel van de vraag. In deze scriptie wordt getracht antwoord te geven op de tweede vraag: *wat is het aanvangsmoment van de korte verjaringstermijn van artikel 3:310 lid 1 BW voor de regresvordering uit hoofde van artikel 6:10 BW, wanneer deze regresvordering is ontstaan uit onrechtmatige daad?* Gaat de termijn in na betaling van de schuldenaar van meer dan zijn deel, zoals de Parlementaire Geschiedenis van Boek 6 vermeldt?² Dit lijkt in strijd met de tekst van artikel 3:310 BW die het moment van bekendheid met schade en aansprakelijke persoon als uitgangspunt neemt.

¹ HR 30 oktober 1925, NJ 1926, 157 (Aldebaran).

² Parl. Gesch. Boek 6, p. 111.

Allereerst zal ik de begrippen hoofdelijke aansprakelijkheid, hoofdelijke verbintenis en regres nader toelichten. Deze begrippen hebben namelijk verschillende betekenissen, die afhankelijk zijn van de context waarin ze gebruikt worden.

Na deze korte toelichting wordt in drie stappen ingegaan op de verschillende rechtsfiguren die bij het antwoord op de centrale vraag aan de orde zijn. De eerste rechtsfiguur is de hoofdelijke verbintenis in algemene zin en de regresvordering tussen hoofdelijke schuldenaren in het bijzonder. Hoe ontstaan hoofdelijke verbintenissen en welke rechtsregels zijn van toepassing? Hoe komt het dat de verjaringstermijn van de regresvordering zo onduidelijk is?

In het volgende hoofdstuk wordt dieper ingegaan op de regresvorderingen die bij onrechtmatige daad in het geding kunnen zijn en zij worden met elkaar vergeleken. Welke rechtsvorderingen zijn het, welke rechtsregels beheersen deze regresvorderingen en wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen deze regresvormen en het regres op grond van artikel 6:10 BW?

Ook algemene kennis van verkrijgende verjaring is nodig om een oordeel te kunnen vormen over de vraag naar de verjaringstermijn van de regresvordering tussen hoofdelijke schuldenaren. Hoe is verkrijgende verjaring thans geregeld in de wet en in hoeverre heeft jurisprudentie voor verdere invulling van de begrippen gezorgd? Met name zal daarbij worden ingegaan op de problematiek rond de uitleg van artikel 3:310 lid 1 BW.

In hoofdstuk vijf wordt specifiek de verjaringstermijn van regresvorderingen besproken. Ik ga in op de toepasselijkheid van artikel 3:310 lid 1 BW op de verschillende regresvorderingen en op het aanvangsmoment van de verjaringstermijn voor de verschillende regresnemers. Zijn de overeenkomsten met subrogatie en zelfstandige wettelijke regresrechten zo sterk, dat de jurisprudentie over verjaring voor deze regresrechten onverkort kan worden toegepast op de regresvordering van de hoofdelijke schuldenaar? Is de jurisprudentie over de uitleg van artikel 3:310 lid 1 BW zonder meer toe te passen op de regresvordering uit hoofde van artikel 6:10 BW?

In de conclusie worden de voorafgaande hoofdstukken kort samengevat en wordt aangegeven of het antwoord op de centrale vraag te geven is.

Hoofdstuk 1. Begrippenkader: hoofdelijke aansprakelijkheid, hoofdelijke verbintenissen, regres

1.1 Hoofdelijke aansprakelijkheid.

Van Dale omschrijft hoofdelijk aansprakelijk zijn als “niet slechts voor een evenredig deel van de schuld, maar voor het geheel (aansprakelijk zijn)”. Aansprakelijkheid is strikt genomen niets anders dan aangesproken kunnen worden voor iets: een schuldeiser spreekt de schuldenaar aan voor betaling. Lastig is echter dat het begrip aansprakelijkheid naast deze algemene betekenis ook een meer specifieke betekenis heeft. Aansprakelijkheid wordt namelijk ook gebruikt bij het leerstuk van de onrechtmatige daad om aan te geven bij wie de verantwoordelijkheid voor de schade ligt. Die betekenis komt terug in de begrippen aansprakelijkheidsverzekering, aansprakelijkheidsrecht en op het bekende bordje met de tekst “de directie stelt zich niet aansprakelijk”.

Ook het wettelijke begrip hoofdelijke aansprakelijkheid kent deze tweeslachtige betekenis. In het familierecht betekent hoofdelijke aansprakelijkheid dat beide echtgenoten hoofdelijk verbonden zijn voor verbintenissen aangegaan ten behoeve van de gewone gang van het huishouden.³ In het leerstuk van de onrechtmatige daad ziet het begrip hoofdelijke aansprakelijkheid op de situatie dat meerdere personen door onrechtmatig handelen de schade hebben veroorzaakt. Wanneer op twee of meer personen een verplichting rust tot vergoeding van dezelfde schade, dan zijn zij hoofdelijk verbonden (artikel 6:102 BW). Het begrip hoofdelijke aansprakelijkheid zal in deze scriptie worden gebruikt in de betekenis zoals deze geldt in het aansprakelijkheidsrecht, dus de situatie dat twee of meer personen door onrechtmatig handelen schade hebben veroorzaakt.

1.1.1 Hoofdelijke aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad.

Wanneer ontstaat hoofdelijke aansprakelijkheid bij onrechtmatige daad? In artikel 6:102 BW staat dat indien op twee of meer personen een verplichting rust tot vergoeding van dezelfde schade, deze personen hoofdelijk verbonden zijn tot het betalen van deze schade.

De verplichting tot het vergoeden van dezelfde schade kan door meerdere oorzaken op meer dan één persoon komen te liggen. Bijvoorbeeld wanneer een aantal personen opzettelijk samenwerkt om een andere persoon schade toe te brengen: twee vech-

³ Artikel 1.85 BW.

tersbazen die een man in elkaar slaan, twee dieven die samen op pad gaan, een groep jongeren die na een avondje stappen het bushokje vernielt. Hoofdelijke aansprakelijkheid kan tevens ontstaan doordat één gebeurtenis tot aansprakelijkheid van verschillende partijen kan leiden op verschillende rechtsgronden.⁴ Een andere oorzaak voor het ontstaan van hoofdelijke aansprakelijkheid is dat de schade door twee verschillende gebeurtenissen is veroorzaakt.⁵

In al deze gevallen kan het slachtoffer (of diens nabestaanden) kiezen welke partij hij aanspreekt. De keuze van de benadeelde zal vallen op de partij die het meest draagkrachtig is of waarbij het slachtoffer zijn vordering het minst hoeft te onderbouwen (bijvoorbeeld in geval van risico-aansprakelijkheid). De aangesproken partij moet de gehele schade van het slachtoffer vergoeden.⁶

1.2 De hoofdelijke verbintenis.

Wanneer een prestatie ondeelbaar is of wanneer uit wet, gewoonte of rechtshandeling voortvloeit dat de schuldenaren ten aanzien van een zelfde schuld ieder voor het geheel aansprakelijk zijn, dan zijn zij hoofdelijk verbonden (artikel 6:6 lid 2 BW). Hoofdelijke aansprakelijkheid bij onrechtmatige daad is één situatie die leidt tot hoofdelijke verbintenissen (artikel 6:102 BW). Andere oorzaken waardoor hoofdelijke verbintenissen ontstaan zijn:

- Ondeelbaarheid van een prestatie (artikel 6:6 lid 2 BW).
- Een overeenkomst tussen partijen. Het bekendste voorbeeld hiervan is borgstelling (afdeling 7.14.1 BW geeft een wettelijke regeling voor de borgtocht-overeenkomst).
- De wet bepaalt dat hoofdelijkheid intreedt. Een voorbeeld van zo'n wettelijke bepaling is de regel dat de bestuurders naast de vennootschap ieder voor het geheel zijn aan te spreken voor elke rechtshandeling, die is verricht tijdens de oprichtingsfase van de vennootschap, waardoor de vennootschap wordt verbonden (artikel 2:69 lid 2 BW).

⁴ De werknemer die een arbeidsongeval krijgt, kan niet alleen zijn werkgever aanspreken op grond van artikel 7:658 BW, maar ook de onderaannemer die de gebrekkige steiger heeft geleverd. De automobilist wiens auto wordt beschadigd door een weggelopen psychiatrische patiënt, kan niet alleen de patiënt zelf aanspreken op grond van onrechtmatige daad, maar ook het psychiatrisch ziekenhuis wegens onvoldoende toezicht.

⁵ Een fietser wordt aangereden door een auto en wordt per ambulance naar het ziekenhuis gebracht. De ambulance krijgt tijdens de rit een aanrijding met een vrachtwagen. De fietser overlijdt. Het letsel na de eerste aanrijding was zo ernstig dat de fietser daaraan zeer waarschijnlijk ook overleden zou zijn. Beide gebeurtenissen hebben dus onafhankelijk van elkaar hetzelfde gevolg gehad (artikel 6:99 BW).

⁶ Ik laat de situatie dat het slachtoffer niet zijn gehele schade vergoed krijgt, omdat er sprake is van eigen schuld (artikel 6:101 BW), buiten beschouwing.

Indien twee of meer schuldenaren hoofdelijk verbonden zijn, heeft de schuldeiser tegenover ieder van hen recht op nakoming voor het geheel en zijn de andere schuldenaren bevrijd als er één heeft betaald (artikel 6:7 BW).

In deze scriptie worden enkel de hoofdelijke verbintenissen besproken die ontstaan doordat twee (of meer) personen aangesproken kunnen worden voor het geheel van de schade die zij door hun onrechtmatig handelen hebben veroorzaakt (artikel 6:6 lid 2 jo. 6:102 lid 1 BW).⁷

1.3 Regresrechten.

Een kenmerk van hoofdelijkheid is dat de schuldeiser de keuze heeft welke schuldenaar hij aanspreekt. Hij kan elke schuldenaar voor de volledige prestatie aanspreken. Om te voorkomen dat de niet aangesproken schuldenaren van deze keuzevrijheid van de schuldeiser profiteren doordat zij hun schadevergoedingsverplichting niet hoeven na te komen, heeft de aangesproken schuldenaar op grond van artikel 6:10 BW recht van verhaal⁸ op de niet aangesproken schuldenaren.⁹ Het aanvangsmoment van de relatieve verjaringstermijn van het regresrecht tussen hoofdelijke schuldenaren uit onrechtmatige daad is het onderwerp van deze scriptie.

Bij onrechtmatige daad komen echter andere regresrechten in beeld. Deze spelen zich echter af aan de kant van de benadeelde. De benadeelde krijgt mogelijk een deel van zijn schade uit andere bronnen vergoed: de schade aan zijn auto wordt betaald door de cascoverzekeraar, de zorgverzekeraar betaalt zijn medische kosten, zijn werkgever betaalt zijn loon door en de WIA verstrekt een uitkering bij blijvende arbeidsongeschiktheid. Deze partijen kunnen het deel van de schade dat zij hebben betaald en dat anders door de schadeveroorzaker zou moeten worden betaald, verhalen op de schade-

⁷ Dit omvat uiteraard ook de situatie dat er geen sprake is van handelen, maar nalaten en kwalitatieve aansprakelijkheden. De term schadeveroorzaker is dan ook toepasselijker dan de term dader en zal daarom voornamelijk gebruikt worden voor de hoofdelijk aansprakelijke personen.

⁸ Volgens Engelhard is het verschil tussen 'regres' en 'verhaal' als volgt: "strikt juridisch gesproken heeft de term verhaalsrecht de neutrale betekenis van recht op betaling van een geldsom, ongeacht van wie en waarom. Daaronder valt dus ook het recht op schadevergoeding van benadeelde zelf. Regres betekent juridisch gesproken specifiek dat A iets heeft voldaan, dat anders door B had moeten worden betaald en dat A dit geld kan terugvorderen van B" (Engelhard 2003, p.5). Sinninghe Damsté beschouwt de termen als synoniem (Sinninghe Damsté 1999, p.5). In sociale verzekeringswetten wordt meestal de term verhaal of verhaalsrecht gebruikt. Het onderscheid tussen regres en verhaal is in het kader van deze scriptie ietwat academisch. Om de leesbaarheid te bevorderen zal ik dan ook de termen gebruiken als waren zij synoniem.

⁹ De rechtvaardiging voor het regresrecht bij hoofdelijke schuldenaren wordt gezocht in zowel de billijkheid als in het voorkomen van ongerechtvaardigde verrijking van de niet aangesproken schuldenaar. Zie Van Boom 2004, p. 137.

veroorzaker. De wettelijke grondslag voor dit regres is gelegen in subrogatie¹⁰ of een zelfstandig wettelijk verhaalsrecht.¹¹

Ook bij subrogatie en zelfstandige wettelijke verhaalsrechten is lange tijd onduidelijkheid geweest over de verjaringstermijnen. Jurisprudentie van de Hoge Raad heeft hierover meer duidelijkheid gebracht. Aangezien zowel subrogatie als zelfstandige wettelijke verhaalsrechten als het regres op grond van 6:10 BW in essentie dezelfde rechtsfiguur betreffen -ondanks het verschil in wettelijke grondslag- kunnen de overwegingen van de Hoge Raad in de jurisprudentie over de verjaringstermijnen van subrogatie en zelfstandige wettelijke regresrechten een leidraad bieden bij het zoeken naar het antwoord op de vraag welke verjaringstermijn van toepassing is op de regresvordering van artikel 6:10 BW.

¹⁰ Afdeling 6.2.2 BW en artikel 7:962 BW.

¹¹ Onder meer: artikel 6:107a BW en artikel 99 WIA.

Hoofdstuk 2. Hoofdelijke verbintenissen

2.1 Inleiding.

Het oude Burgerlijk Wetboek kende geen regeling voor hoofdelijke verbintenissen door hoofdelijke aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad. De regeling voor hoofdelijke verbintenissen die in de wet was opgenomen (artikelen 1316-1332 OBW), bleef nadrukkelijk voorbehouden aan verbintenissen waarbij de schuldenaren zich bij overeenkomst hadden verbonden tot hoofdelijkheid of verbintenissen waarbij nadrukkelijk in de wet stond dat deze tot hoofdelijkheid leidden.¹² Hoofdelijke verbintenissen die hun grondslag vonden in toevallige samenloop waren verstoken van een wettelijke regeling.¹³ Met afdeling 6.1.2 van het Burgerlijk Wetboek heeft de wetgever een regeling getroffen voor de relatie tussen hoofdelijk verbonden schuldenaren (en hun relatie met de schuldeiser), ongeacht de grondslag van de hoofdelijkheid. Te onderscheiden zijn de artikelen die zien op de relatie tussen de schuldenaren en de schuldeiser en de artikelen die zien op de relatie tussen de schuldenaren onderling.

2.2 De verhouding tussen de schuldenaren en de schuldeiser (externe relatie).

In de verhouding tussen de schuldeiser en de schuldenaren staat centraal dat de schuldeiser ieder van de schuldenaren voor de hele schade kan aanspreken (artikel 6:7 BW). Dit kan vooraf overeengekomen zijn tussen de schuldeiser en de schuldenaren (borgtocht), dit kan het ongewilde gevolg zijn van eigen handelen, nalaten of een bepaalde hoedanigheid (hoofdelijke aansprakelijkheid) van de schuldenaren, maar kan ook voortvloeien uit de wet of uit de ondeelbaarheid van de prestatie.

Bij het opstellen van de wettelijke regeling voor hoofdelijke verbintenissen was de leidende gedachte de zelfstandigheid van de afzonderlijke verbintenissen: wat tussen de schuldeiser en iedere afzonderlijke schuldenaar is overeengekomen raakt niet de relatie tussen de schuldeiser en de andere schuldenaren.¹⁴ Als de aangesproken schadeveroorzaker met de benadeelde overeenstemming bereikt over de omvang van diens schade, is de medeschadeveroorzaker daaraan niet gebonden. Ook de benadeelde is niet gebonden

¹² HR 3 mei 1901, *W* 7601 (Jansen van Oist/Ariese).

¹³ Met toevallige samenloop wordt de situatie bedoeld dat er twee of meer partijen hoofdelijk verbonden zijn, zonder dat zij een overeenkomst hebben gesloten om te bepalen dat zij hoofdelijk verbonden zijn en zonder dat de wet bepaalt dat zij hoofdelijk verbonden zijn.

¹⁴ Parl. Gesch. Boek 6, p. 95.

aan een dergelijke regeling: al heeft hij een vaststellingsovereenkomst gesloten met één schadeveroorzaker, dan kan hij toch altijd nog een andere schadeveroorzaker aanspreken voor de schade, die hij nog niet van de eerst aangesproken schadeveroorzaker vergoed heeft gekregen. Om te voorkomen dat er bij het regres op de medeschadeveroorzaker een discussie ontstaat over de hoogte van het bedrag dat de aangesproken schadeveroorzaker heeft vergoed, doet deze er goed aan zo spoedig mogelijk de medeschadeveroorzaker te informeren dat hij is aangesproken en van plan is om regres op hem te nemen. De medeschadeveroorzaker kan dan actief bij de schaderegeling worden betrokken.

Een consequentie van de zelfstandigheid van de verbintenissen tussen de schuldeiser en de afzonderlijke schuldenaren is, dat de stuiting van de verjaring van de verbintenis met één schuldenaar niet tevens de verjaring van de vordering van de schuldeiser op de andere schuldenaren stuit. Wanneer de aangesproken schuldenaar geen verhaal biedt (bijvoorbeeld door faillissement), dan is de vordering van de schuldeiser op de overige schuldenaren verjaard.

Artikel 6:11 lid 3 BW bepaalt dat verjaring van de vordering van de schuldeiser op een schuldenaar niet aan de regresnemende schuldenaar kan worden tegengeworpen. In § 2.3 wordt hierop nader ingegaan.

Op het principe van de zelfstandigheid van de verbintenissen tussen de schuldeiser en de afzonderlijke schuldenaren bestaan enkele uitzonderingen. De belangrijkste uitzondering op dit principe is dat nakoming door één van de schuldenaren ook de andere schuldenaren bevrijdt en daarmee hun verbintenis met de schuldeiser doet vervallen.¹⁵ Dit geldt ook als de nakoming is gebeurd door middel van inbetalinggeving of verrekening of wanneer een schuldenaar is bevrijd ten gevolge van het verzuim van de schuldeiser. Of kwijtschelding en uitstel van betaling ook werken jegens de andere schuldenaren, ligt aan de bedoeling van de schuldeiser. In geval van twijfel over diens bedoelingen, ligt de bewijslast dat de schuldeiser ook de intentie had om de andere schuldenaren te bevrijden bij de schuldenaren.

¹⁵ Dit lijkt in tegenspraak met de eerdere constatering dat de benadeelde niet gebonden is aan hetgeen hij met één schadeveroorzaker overeenkomt. Dit is echter niet het geval: die discussie gaat namelijk over de vraag of er volledig gekwetten is. Bij schade uit onrechtmatige daad en zeker bij letselschade is dit bijzonder lastig te bepalen.

De zelfstandigheid van de afzonderlijke verbintenissen tussen de schuldeiser en de schuldenaren is het uitgangspunt van afdeling 6.1.2 BW. De schuldenaren zijn echter dezelfde prestatie verschuldigd zijn. Deze samenhang leidt tot uitzonderingen op het principe van de zelfstandigheid van de afzonderlijke verbintenissen, zoals het feit dat alle schuldenaren bevrijdt zijn wanneer één van hen de verschuldigde prestatie heeft voldaan.

2.3 De verbodding tussen de schuldenaren onderling (interne relatie).

2.3.1 Regres op mede-schuldenaren.

De aangesproken schadeveroorzaker kan door de benadeelde voor diens volledige schade worden aangesproken. Er zijn echter ook andere schadeveroorzakers die (geheel of ten dele) aan het ontstaan van de schade hebben bijgedragen. Na betaling van de volledige schade aan de benadeelde zal de schuldenaar hetgeen hij meer betaald heeft dan hij aan het ontstaan van de schade heeft bijgedragen, willen vorderen van de andere schadeveroorzakers. Hiertoe staan de artikelen 6:10 BW en 6:12 BW tot zijn beschikking. Het derde lid van artikel 6:11 BW maakt het voor de regresnemer mogelijk om de medeschadeveroorzaker aan te spreken nadat de vordering van de schuldeiser op hem al verjaard is.

Artikel 6:10 lid 1 BW regelt de bijdrageplicht van de schuldenaren onderling: de mate waarin de schuld ieder van hen aangaat, bepaalt welk deel van de schade de betalende schuldenaar kan terugvorderen van de medeschuldenaren. Artikel 6:6 lid 1 geeft als basisregel dat de schuldenaren ieder voor een gelijk deel verbonden zijn, tenzij uit wet, gewoonte of rechtshandeling voortvloeit dat zij voor ongelijke delen of hoofdelijk verbonden zijn.

Bij onrechtmatige daad is de onderlinge draagplicht soms geregeld in de wet,¹⁶ maar vaker zullen partijen het met elkaar eens moeten worden over de mate waarin hun handelen of nalaten aan het ontstaan van de schade heeft bijgedragen. Vele variaties zijn mogelijk, waarbij mee gewogen kan worden of er sprake is van risico-aansprakelijkheid of onrechtmatige daad, handelen of slechts nalaten, eigen handelen of kwalitatieve aansprakelijkheid. Ook een voorheen reeds bestaande contractuele relatie tussen twee aansprakelijke partijen kan een rol spelen, bijv. bij een ongeval op de bouwplaats, waarbij in

¹⁶ Bijvoorbeeld: bij een psychiatrisch patiënt die ten gevolge van onvoldoende toezicht een onrechtmatige daad kan plegen, ligt de draagplicht volledig bij de toezichthouder die in gebreke bleef (6:165 lid 2 BW). Een werkgever die kwalitatief aansprakelijk is voor de onrechtmatige daad van zijn werknemer, is intern volledig draagplichtig, behoudens opzet of grove schuld van de werknemer (6:170 lid 3 BW).

de aanneemovereenkomst de hoofdaannemer gevrijwaard wordt door de onderaannemer van aanspraken van diens werknemers. Weging van alle voornoemde factoren moet leiden tot een verdeelsleutel, met de billijkheid als correctiefactor.¹⁷

De regresvordering ontstaat pas op het moment dat de schuldenaar meer betaalt aan de schuldeiser dan hetgeen hij in de verhouding met de andere schuldena(a)r(en) verschuldigd is.¹⁸ Het is niet altijd zonder meer duidelijk wanneer de schuldenaar meer betaalt heeft dan zijn deel. Dat komt doordat bij hoofdelijke aansprakelijkheid lang niet altijd duidelijk is hoe groot ieders aandeel in de schade is en dus hoe de onderlinge draagplicht ligt. De opvattingen van de schadeveroorzakers over de mate waarin hun handelen/nalaten aan de uiteindelijke schade heeft bijgedragen, kunnen fors uiteenlopen. Interpretatie van de feiten door de rechter, waarbij hij alle van belang zijnde factoren zal meewegen zal dan uitkomst moeten brengen.¹⁹ Daarnaast speelt met name bij letselschade mee dat het lang kan duren voordat de omvang van de schade duidelijk is. Mocht de schade minder hoog zijn dan in eerste instantie werd ingeschat, dan heeft de schuldenaar op een vroeger moment zijn deel voldaan dan hij verwacht had. Een schade die hoger uitkomt dan in eerste instantie werd geschat, kan betekenen dat het moment waarop de schuldenaar meer heeft betaald dan zijn deel, veel later wordt bereikt dan hij verwacht had. Bij het bepalen van het tijdstip waarop de verjaringstermijn aanvangt, wordt duidelijk hoe lastig dit artikel in de praktijk te interpreteren is. In hoofdstuk 5 zal hierop nader worden ingegaan.

Voor het bepalen van het moment waarop de regresvordering ontstaat zou het veel duidelijker zijn als elke (deel)betaling gelijk tussen de schuldenaren zou worden afgerekend. Hoewel dit niet blijkt uit de wet, geeft de toelichting Meijers bij het wetsvoorstel inzake artikel 6:10 BW aan, dat tussentijdse verrekening voor termijnbetalingen zou gelden.²⁰ Voor de verrekening van de kosten (artikel 6:10 lid 3 BW) is niet de voorwaarde opgenomen dat de schuldenaar meer dan zijn deel heeft voldaan. Bij verrekening van kosten is tussentijdse afrekening tussen de schuldenaren dus wel mogelijk. Het voordeel van tussentijdse afrekening is dat de partijen eerder weten waar ze aan toe zijn en dat het risico van insolventie van de medeschuldenaren wordt verminderd. Zeker gezien de toepassing van de maatstaven van redelijkheid en billijkheid van artikel 6:2 jo. 6:8 BW op de relatie tussen de schuldenaren onderling, is het van belang de medeschadeveroorzakers zo goed mogelijk te informeren over hetgeen hen te wachten staat en

¹⁷ Artikel 6:101 lid 1 jo. 6:102 lid 1 BW.

¹⁸ Artikel 6:10 lid 2 BW en Parl. Gesch. Boek 6, p. 111.

¹⁹ Op grond van de criteria genoemd in artikel 6:101 lid 1 jo. 6:102 lid 1 BW.

²⁰ Parl. Gesch. Boek 6, p. 109.

hen actief te betrekken bij de schaderegeling. De medeschadeveroorzakers kunnen dan maatregelen nemen om hun vermogenspositie te beschermen. Dit kan door melding van de aanspraak bij hun aansprakelijkheidsverzekeraar en door het vormen van reserves.

Lid 3 van artikel 6:11 BW geeft een belangrijke regel voor de verjaring van de regresvordering: wanneer de vordering van de schuldeiser op de regresnemende schuldenaar niet was verjaard, kan een medeschuldenaar zich jegens de regresnemende schuldenaar niet op de verjaring van zijn eigen verbintenis met de schuldeiser beroepen.²¹

De subrogatie van artikel 6:12 BW wordt door Van Boom beschouwd als een ‘regresversterkende’ regeling²² met als doel te bereiken dat eventuele rechten van de schuldeiser op een derde of op de medeschuldenaren mee over gaan op de betalende schuldenaar. Dit is met name van belang voor zekerheidsrechten die aan een geldvordering verbonden zijn en dat speelt bij hoofdelijke aansprakelijkheid slechts zelden een rol.

2.3.2 De overige regels met betrekking tot de interne verhouding tussen schuldenaren.

Artikel 6:8 BW verklaart nadrukkelijk dat artikel 6:2 lid 1 BW ook van toepassing is op de relatie tussen de hoofdelijke schuldenaren onderling. Ook zij zijn dus verplicht zich jegens elkaar te gedragen overeenkomstig de eisen van redelijkheid en billijkheid.

Artikel 6:11 BW regelt de werking van verweermiddelen in de verhouding tussen de schuldenaren onderling. Een aangesproken schuldenaar kan de verweermiddelen die hij tegen een schuldeiser had op het moment van het ontstaan van verplichting tot bijdragen ook gebruiken tegen de schuldenaar die regres zoekt. Dit kan echter niet als de verweermiddelen op een later tijdstip zijn overeengekomen met de schuldeiser. Uitgangspunt van deze regeling is dat de positie van de schuldenaar niet kan worden verzwaaard door afspraken die met andere schuldenaren zijn gemaakt. Het eerder besproken derde lid van artikel 6:11 BW is daarop een uitzondering.

²¹ Een voorbeeld uit de praktijk: In 1992 wordt bij een vrouw een hersentumor vastgesteld, nadat 8 jaar lang herhaaldelijk een onjuiste diagnose is gesteld. De vrouw spreekt haar behandelend oogarts aan; deze verweert zich in rechte en in 1998 komt uit een deskundigenbericht naar voren dat ook een andere oogarts in gebreke is gebleven (in 1986 zag hij de patiënte voor een second opinion). Oogarts 1 wordt aansprakelijk gehouden door de rechter, vervolgens wordt er nog jarenlang onderhandeld over de hoogte van de schade. Pas in 2005 komt het tot een eindregeling. De vordering van de patiënte op oogarts 2 is dan al enige tijd verjaard, maar ten gevolge van artikel 6:11 lid 3 BW kan oogarts 2 dat niet tegenwerpen aan oogarts 1 voor diens verhaalsvordering. Hoelang hij de tijd heeft om regres te nemen op oogarts 2 is niet geregeld in afdeling 6.1.2 BW. Ook de rechtspraak biedt hierover geen helderheid. In hoofdstuk 5 wordt dit uitgebreid toegelicht.

²² Van Boom 1999, p. 99.

Een vraag die in dit verband opkomt, is die naar de werking in de regresverhouding van voorwaarden die mogelijk zijn overeengekomen tussen de schuldeiser en één van de schadeveroorzakers. Deze zijn vóóraf overeengekomen (dus vóóordat de schade en daarmee de hoofdelijke verbintenis is ontstaan) en zouden dus niet onder de beperking van artikel 6:11 lid 2 BW vallen. De voorwaarden kunnen onder meer de aansprakelijkheid beperken tot gevallen waarin sprake is van opzet of grove schuld. Daarnaast kunnen deze de gehoudenheid tot het vergoeden van schade beperken tot directe schade (dat wil zeggen alleen de materiële schade, zonder bijv. bedrijfsschade) of tot het bedrag van de factuur. Ook kan in de voorwaarden een afwijkende verjaringstermijn zijn overeengekomen. In de literatuur zijn de meningen verdeeld over de werking van dit soort voorwaarden tussen de medeschuldenaren.²³ Aan de ene kant geldt dat overeenkomsten enkel tussen partijen werking hebben, aan de andere kant kan het niet zo zijn dat de benadeelde de werking van een overeenkomst waar hij zelf partij bij is, ontloopt door een andere schadeveroorzaker aan te spreken dan degene met wie hij de overeenkomst heeft en dat de aangesproken schadeveroorzaker dan voor de volledige schade (althans in verhouding tot de onderlinge draagplicht) regres zou kunnen nemen op de medeschadeveroorzaker. In het kader van deze scriptie blijft deze problematiek verder buiten beschouwing.

Artikel 6:13 BW is van toepassing wanneer één van de medeschuldenaren geen verhaal biedt, bijvoorbeeld door insolventie. Dit artikel regelt dan de omslag van de schade over de andere schuldenaren. Artikel 6:14 BW regelt de gevolgen van afstand door de schuldeiser van zijn vordering op één van de schuldenaren. Dit doet niet af aan de verplichting tot bijdragen voor de vrijgestelde schuldenaar. Dit gebeurt alleen als de schuldeiser zijn vordering op de medeschuldenaren verminderd met het bedrag van de vordering waarvan hij afstand heeft gedaan.

In het Burgerlijk Wetboek is geen specifieke regeling opgenomen over de verjaringstermijn van de regresvordering van de aangesproken schuldenaar. Het tweede lid van artikel 6:10 BW geeft aan wanneer de regresvordering ontstaat. Meijers zegt in zijn toelichting bij artikel 6:11 lid 3 BW dat de verjaring van de regresvordering van de medeschuldenaar die voldeed, gaat lopen op het moment van nakoming door hem.²⁴ Het derde lid van artikel 6:11 BW regelt dat de verjaringstermijn van de regresvordering *kan* aanvangen na het moment waarop de vordering van de schuldeiser op de niet aange-

²³ Van Boom besteedt uitgebreid aandacht aan deze discussie in zijn dissertatie. Zie Van Boom 1999, p. 191-198.

²⁴ Parl. Gesch. Boek 6, p.95.

sproken schuldenaar is verjaard. De vraag *welke* verjaringstermijn van toepassing is wordt in afdeling 6.1.2 BW niet beantwoord.

Hoofdstuk 3 Welke regresmogelijkheden zijn er voor degenen die betalingen doen aan de benadeelde bij onrechtmatige daad?

3.1 Regresrechten bij onrechtmatige daad.

Een verbintenis uit onrechtmatige daad tussen één schadeveroorzaker en één slachtoffer, kan veranderen in een veelheid van verbintenissen tussen de schadeveroorzakers onderling en tussen de schadeveroorzaker en diverse partijen die een deel van de schade aan de benadeelde vergoed hebben.

Een voorbeeld: Als A en B samen C in elkaar slaan, met ernstig blijvend letsel van C tot gevolg, dan is in eerste instantie C de enige schuldeiser van A en B. Daarin kunnen onder meer de volgende wijzigingen optreden:

- C's zorgverzekeraar betaalt medische kosten en wordt gesubrogeerd in C's vorderingen op A en B op grond van artikel 7:962 BW.
- De werkgever van C betaalt zijn loon door tot het einde van zijn jaarcontract (drie maanden na de mishandeling) en kan het nettoloon verhalen op de daders op grond van 6:107a lid 2 BW (zelfstandig verhaalsrecht).
- Na afloop van het jaarcontract keert het UWV ziekengeld uit aan C uit hoofde van de Ziektewet en daardoor krijgt het UWV een zelfstandig regresrecht op A en B op grond van artikel 50a Ziektewet.
- Na 2 jaar betaalt het UWV een arbeidsongeschiktheidsuitkering op basis van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) en daardoor ontstaat voor het UWV een zelfstandig regresrecht op de daders op grond van artikel 99 Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen.
- C heeft A aansprakelijk gesteld voor zijn schade. A heeft de volledige schade van C moeten betalen en heeft nu een vordering op B als mededader op grond van 6:10 lid 2 jo. 6:102 BW.

Hoewel de wettelijke grondslag anders is, gaat het bij alle verhaalsrechten steeds om een partij die een betaling heeft gedaan, die –als hij die niet gedaan zou hebben– door de benadeelde van de dader(s) kan worden gevorderd. Door de betaling verkrijgt de betaler een vordering op de (mede-)dader. Waar bij het regres van betalende derden de achtergrond is dat de totale schade door de uiteindelijke dader(s) wordt gedragen, is bij hoofdelijke aansprakelijkheid de verdeling van de schade over alle daders de ratio. Voor alle regresrechten geldt dat het doel is de schade te verdelen over wie het uiteinde-

lijk aangaat. De regels met betrekking tot verjaring die gelden voor subrogatie en zelfstandige regresrechten kunnen belangrijke aanknopingspunten bieden voor de verjaringsregels die gelden bij regres op mededaders. Hieronder zal ik daarom nader ingaan op de drie gronden voor regres.

3.2 *Subrogatie.*

Een bijzondere vorm van regres is subrogatie. Vorderingen kunnen op verschillende wijzen overgaan op andere partijen. Een vordering kan worden overgedragen (cessie), een vordering kan overgaan onder algemene titel en een vordering kan overgaan door subrogatie. Bij subrogatie voldoet een derde, in plaats van de schuldenaar, de vordering. De hoofdregel in het verbintenissenrecht is dat een schuld teniet gaat door betaling. Bij subrogatie gaat door de betaling de vordering niet teniet, maar gaat zij over van de schuldeiser op de betalende derde. De gevallen waarin subrogatie plaats vindt zijn in de wet geregeld.²⁵

Afdeling 6.2.1 BW geeft de algemene regeling voor de overgang van vorderingen op een nieuwe schuldeiser. Uitgangspunt is dat de schuldenaar niet beter of slechter wordt van de overgang van de vordering. Daarom verkrijgt de nieuwe schuldeiser bij de overgang de nevenrechten die bij de vordering horen, zoals het recht op rente, hypotheek e.d. en kan de schuldenaar de verweermiddelen die hij tegen de oorspronkelijk schuldeiser had, ook gebruiken tegen de nieuwe schuldeiser.²⁶ Dit geldt eveneens voor het verjaringsverweer. Er gaat geen nieuwe termijn lopen door de overgang van de vordering: de verjaring van de oorspronkelijke vordering blijft lopen. De derde die dus de vordering voldoet, verkrijgt de oorspronkelijke vordering met al zijn plussen (nevenrechten) en minnen (verweren van de schuldenaar).

Bij schade door onrechtmatige daad is er vaak sprake van een schadeverzekeraar die de benadeelde schadeloos stelt en daardoor subrogeert in diens vordering op de dader (artikel 7:692 BW). Denk hierbij aan de auto-cascoverzekering, de zorgverzekering, de inboedelverzekering of de opstalverzekering.

²⁵ Art. 6:150 BW noemt vier gevallen waarin subrogatie plaatsvindt. Daarnaast is een belangrijke bron van subrogatie de verzekeringsovereenkomst (7:962 BW) en wordt ook in de regeling van de hoofdelijke verbintenissen verwezen naar subrogatie, maar dan specifiek voor de rechten die aan een vordering kleven. (6:12 BW).

²⁶ Art 6:142 en art. 6:145 BW.

3.3 *Zelfstandige regresrechten.*

Een verzekeraar die aan zijn verzekerde de schade vergoedt die zijn verzekerde heeft geleden door toedoen van een derde, word gesubrogeerd in de rechten van zijn verzekerde op die derde (7:962 BW). De schadelijgende partij krijgt echter –met name bij letselschade- ook vaak uit andere hoofde uitkeringen, waaronder sociale verzekeringwetten. Aangezien dit geen uitkeringen uit schadeverzekering zijn, vindt geen subrogatie plaats. Om nu te zorgen dat de schade uiteindelijk door de aansprakelijke derde wordt gedragen, zijn er in allerlei sociale verzekeringswetten regelingen opgenomen, die het uitkerend orgaan de mogelijkheid geven om de uitkeringen als zelfstandig recht te verhalen op de aansprakelijke partij.²⁷

Ook de Wet Aansprakelijkheidsverzekering Motorrijtuigen kent een zelfstandige verhaalsregeling in de artikelen 15 en 27. Deze regeling speelt met name een rol in de gevallen waarin de WAM moet uitkeren, terwijl de uiteindelijke fout door een ander is begaan (bijv. onjuist koppelen van een aanhanger door de verhuurder van de aanhanger) of omdat in de polisvoorwaarden een uitsluiting is opgenomen, die niet tegengeworpen mag worden aan het slachtoffer, maar wel aan de bestuurder (bijv. geen dekking als de bestuurder onder invloed van alcohol verkeerde).

3.4 *Het regresrecht op grond van artikel 6:10 BW.*

Regres is een logisch uitvloeisel van hoofdelijke aansprakelijkheid. Waar hoofdelijke aansprakelijk betekent dat verschillende schuldenaren hoofdelijk verbonden zijn om de vordering van de schuldeiser te betalen, zorgt het regresrecht ervoor dat de vordering verdeeld wordt onder alle betrokken schuldenaren. Zonder een regresregeling zou de aangesproken schuldenaar met de schade blijven zitten en zou de niet aangesproken schuldenaar er goed vanaf komen. Door de betalende schuldenaar een recht van regres te geven wordt ongerechtvaardigde verrijking van medeschuldenaren voorkomen. Dat is het belangrijkste motief voor deze rechtsfiguur.²⁸

Het oude BW bood enkel een regeling voor hoofdelijke verbintenissen ingeval van hoofdelijkheid (uit overeenkomst) en ondeelbaarheid. In 1925 sprak de Hoge Raad zich uit over de redelijkheid van een regresrecht voor de aangesproken schuldenaar bij sa-

²⁷ Onder meer art. 52a Ziektewet, artikel 99 Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) en art. 2 Verhaalswet Ongevallen Ambtenaren (VOA).

²⁸ Zie onder meer: Van Boom 2004, p. 137 en Baetsen & Jonk-van Wijk 2006, p. 180.

menloop uit onrechtmatige daad: “dat toch (...)ingeval van schade, als gevolg van een onrechtmatige daad bij schuld van meerderen tegenover een onschuldigen derde, ieder der daders voor het geheel tot vergoeding der schade is gehouden, en evenzeer (...) volgt, dat tusschen hen, die voor het geheel tot vergoeding der geheel veroorzaakte schade verplicht zijn, onderlinge regresplicht bestaat; dat dit reeds hierom moet worden aangenomen, omdat de wetgever niet kan hebben gewild dat het aan den gelaedeerde vrij zou staan de door meerderen te dragen gevolgen eener onrechtmatige handeling op slechts één of enkelen hunner af te wentelen (...).”²⁹ Deze uitspraak is gecodificeerd in het nieuwe BW.³⁰

²⁹ HR 30 oktober 1925, *NJ* 1926, 157 (Aldebaran).

³⁰ Artikel 6:10 lid 2 BW.

Hoofdstuk 4. Verjaring

4.1 *Waarom bestaat verjaring?*

De achtergrond van de rechtsfiguur verjaring is rechtszekerheid: de rechtstoestand dient op zeker moment bij de feitelijke toestand aan te sluiten.³¹ Dit argument speelt het sterkst bij de verkrijgende verjaring van het goederenrecht. Als een persoon gedurende een lange periode bezitter is van een zaak, dan dient hij op een gegeven moment eigenaar te worden zodat de feitelijke toestand (van bezit) en de rechtstoestand (eigenaar) gelijk zijn. De rechtsituatie heeft zich dan aan de bestaande situatie aangepast. In het verbintenissenrecht ligt de rechtvaardiging van verjaring niet zozeer in de aansluiting van de rechtstoestand op de feitelijke toestand, als wel als in de bescherming van de bewijspositie van de schuldenaar. Naarmate er meer tijd verstrijkt wordt het voor de schuldenaar moeilijker om aan te tonen dat een vordering teniet is gegaan. Zoals in de Parlementaire Geschiedenis is verwoord: Bevrijdende verjaring is een instelling in het belang van schuldenaren die niettegenstaande de opeisbaarheid van de vordering gedurende lange tijd niets van hun schuld hebben gemerkt.³²

Inmiddels is door jurisprudentie van de Hoge Raad het rechtszekerheidsbeginsel bij bevrijdende verjaring naar het tweede plan verwezen. Zowel bij de absolute termijn als bij de relatieve termijn is de billijkheid als leidend beginsel de rechtszekerheid voorbij gestreefd.³³

4.2 *Verjaringstermijnen in het Burgerlijk Wetboek en als partij-afspraken.*

4.2.1 *Verjaringstermijnen van boek 3 Burgerlijk Wetboek.*

Bij de invoering van het nieuwe BW is er uitgebreid discussie gevoerd over de benodigde lengte van de verjaringstermijnen bij bevrijdende verjaring. Volgens de toelichting Meijers was onbetwist dat de oude termijn van 30 jaar te lang was.³⁴ Een opmerking/voorstel om de algemene verjaringstermijn op 10 jaar te zetten (zoals in Zwitserland het geval was) werd verworpen met de overweging dat de overgang van 30 jaar naar

³¹ Parl. Gesch. Boek 3, p. 919.

³² Parl. Gesch. Boek 6, p. 94.

³³ HR 28 april 2000, *NJ* 2000, 430 (Van Hese/De Schelde) voor de absolute termijn van in casu 30 jaar en onder meer HR 31 oktober 2003, *NJ* 2006, 112 (Saelman/VU) voor de relatieve termijn van 5 jaar.

³⁴ Parl. Gesch. Boek 3, p. 917.

10 jaar te groot was en dat er dan zoveel uitzonderingen zouden moeten komen (met name langere termijnen) dat het verjaringsrecht te gecompliceerd zou worden. Gezien de invoering van de vijfjaarstermijn voor veel verbintenissen, zouden veel vorderingen toch al verjaren na veel kortere tijd dan 20 jaar.³⁵

Boek 3 van het Burgerlijk Wetboek geeft de algemene regels voor verjaring. Artikel 3:306 BW geeft de hoofdregel en luidt: “indien de wet niet anders bepaalt, verjaart een rechtsvordering door verloop van twintig jaren”. De wet bepaalt voor verreweg de meeste verbintenissen wél anders, waardoor deze termijn van 20 jaar de uitzondering is geworden.³⁶ Voor rechtsvordering tot vergoeding van schade bepaalt de wet dat deze verjaart door verloop van vijf jaren na de aanvang van de dag, volgende op die waarop de benadeelde zowel met de schade als met de daarvoor aansprakelijke persoon bekend is geworden (3:310 lid 1 BW).

Twee termijnen spelen dus een rol bij schadevergoeding.³⁷ De eerste is de zogeheten absolute termijn. Deze is 20 jaar, vanaf de dag waarop de gebeurtenis die de schade heeft veroorzaakt, heeft plaatsgevonden (artikel 3:310 lid 1, laatste zinsdeel). In bepaalde gevallen is deze termijn echter 30 jaar. Dit is onder meer het geval voor (kort gezegd) milieuverontreiniging en schade door gevaarlijke stoffen (artikel 3:310 lid 2 BW). De tweede verjaringstermijn is vijf jaar (relatieve termijn) en deze termijn begint te lopen zodra de benadeelde bekend is met de schade en de aansprakelijke persoon (artikel 3:310 lid 1 BW).

Het is dus denkbaar dat iemand pas na ommekomst van de absolute termijn van 20 of 30 jaar bekend raakt met hetzij de schade, hetzij de aansprakelijke persoon. Hoewel de vijfjaarstermijn van 3:310 lid 1 BW pas op het moment van bekendheid begint te lopen, is de vordering toch al verjaard door de werking van de absolute termijn. De onrechtvaardigheid hiervan kwam met name naar voren bij asbestslachtoffers. De schade³⁸

³⁵ Parl. Gesch. Boek 3, p. 919.

³⁶ De vorderingsrechten die in het rechtsverkeer het vaakst voorkomen, de vordering tot nakoming, de vordering tot schadevergoeding en de vordering uit onverschuldigde betaling, verjaren na 5 jaar (respectievelijk artikel 3:307 BW, 3:310 BW en 3:309 BW).

³⁷ Over de vraag welke verjaringstermijn van toepassing is bij zelfstandige wettelijke verhaalsrechten bestond lange tijd onduidelijkheid. Het uitgangspunt was dat een zelfstandig regresrecht geen vordering tot schadevergoeding behelst, waardoor artikel 3:310 lid 1 BW niet van toepassing zou zijn. In het arrest Bijlsma/ABP verklaart de Hoge Raad artikel 3:310 lid 1 BW toch van toepassing op het zelfstandige verhaalsrecht van het ABP met de overweging dat het begrip ‘schade’ in artikel 3:310 lid 1 BW volgens de Parlementaire Geschiedenis ruim moet worden uitgelegd (HR 22 mei 2002, NJ 2004, 161). Dit standpunt wordt nog eens herhaald in het arrest ZAO/Sint Lucas-Andreas (HR 1 april 2005, NJ 2006, 377), waarin het ging om een zelfstandig verhaalsrecht op grond van de Ziekenfondswet. Daarmee lijkt duidelijk dat artikel 3:310 lid 1 BW op alle zelfstandige wettelijke verhaalsrechten van toepassing zal zijn. In zijn arrest van 4 juni 2004 (NJ 2006, 323) wordt met dezelfde argumentatie de vordering van de borg op de hoofdschuldenaar onder de werking van artikel 3:310 lid 1 BW gebracht.

³⁸ Mesothelioom, een zeer kwaadaardige vorm van kanker.

ontstond in een niet gering aantal gevallen meer dan 30 jaar na de blootstelling aan asbestvezels. Dit betekende dat deze slachtoffers met de verjaring ten gevolge van het verstrijken van de absolute termijn werden geconfronteerd.

Nadat de Hoge Raad deze absolute termijn al in bijzondere gevallen terzijde had gesteld³⁹, is ook de wet aangepast voor letselschades. De absolute termijn is afgeschaft voor letselschades; hiervoor geldt alleen nog de relatieve termijn van artikel 3:310 lid 1 BW, eerste deel.⁴⁰ Dit geldt echter alleen voor letsel dat ontstaan is uit een gebeurtenis die heeft plaatsgevonden ná de ingangsdatum van de wet (1 februari 2004), dus de asbestslachtoffers hebben hier niets aan. Pas in 2024 heeft dit artikel zijn eigenlijke werking, omdat dan schade ten gevolge van gebeurtenissen van 1 februari 2004 en later niet meer verjaart, hetgeen zonder de wetswijziging wel zou gebeuren.

Ook de relatieve termijn kent uitzonderingen. Zo zal in het geval van een misdrijf tegen een minderjarige, de vordering pas verjaren tegelijk met de verjaring van het recht tot strafvordering.⁴¹

4.2.2 Andere verjaringstermijnen in het Burgerlijk Wetboek en als partij-afspraken.

Naast de algemene regeling van boek 3 BW kennen diverse wetten eigen termijnen. Een vordering op grond van artikel 6:191 BW (productaansprakelijkheid) verjaart al 3 jaar nadat de benadeelde bekend is met de schade, het gebrekkige product en de producent. Een aanspraak op grond van dit artikel 6:191 BW kent daarnaast een vervaltermijn van 10 jaar nadat het product in het verkeer is gebracht. Op grond van artikel 7:23 lid 2 verjaart een rechtsvordering van de koper ter zake van het feit dat de afgeleverde zaak niet aan de overeenkomst beantwoordt, door verloop van twee jaar na de kennisgeving door de koper aan de verkoper, waarin hij meedeelt dat hetgeen is afgeleverd niet aan de overeenkomst beantwoordt. Een rechtsvordering tot vergoeding van schade door een aanvaring verjaart door verloop van twee jaren na de dag van de aanvaring (8:1970 BW). Een vordering van een verzekerde op een verzekeraar verjaart drie jaar nadat de uitkeringsgerechtigde met de opeisbaarheid van de uitkering bekend is geworden (art. 7:942 lid 1 BW) en zelfs al zes maanden na een afwijzing door de verzekeraar (art. 7:942 lid 2 BW).

³⁹ HR 28 april 2000, NJ 2000, 430 (Van Hese/De Schelde).

⁴⁰ Artikel 3:310 lid 5 BW.

⁴¹ Afhankelijk van het misdrijf. Bijv. 12 jaar voor zedenmisdrijven, 6 jaar voor eenvoudige mishandeling.

Naast de gevallen waarin de wet afwijkt van de algemene regels in boek 3 BW, kunnen partijen ook zelf bij overeenkomst ervoor kiezen om van de wettelijke termijnen af te wijken door kortere (of langere) verjaringstermijnen overeen te komen. Bij overeenkomsten met consumenten is de vrijheid tot afwijken van de wettelijke termijnen beperkt door artikel 6:236 BW sub g, waarin staat dat een termijn korter dan een jaar wordt geacht onredelijk bezwarend te zijn.

4.3 Nadere invulling vijfjaarstermijn van artikel 3:310 lid 1 in de jurisprudentie.

Er is inmiddels veel jurisprudentie verschenen over het bekendheidsvereiste van artikel 3:310 lid 1 BW.⁴² Moet er sprake zijn van subjectieve of objectieve bekendheid van de benadeelde met de schade en de aansprakelijke persoon? Is een vermoeden voldoende of moet er zekerheid zijn?

In een aantal uitspraken heeft de Hoge Raad nadere invulling gegeven aan het bekendheidsbegrip. Het moet gaan om daadwerkelijke bekendheid. Het is niet voldoende dat de benadeelde redelijkerwijze bekend had behoren te zijn met de schade en de aansprakelijke persoon (objectief criterium), maar de benadeelde dient ook feitelijk hiermee bekend te zijn (subjectief criterium).⁴³ Het enkele vermoeden van het bestaan van schade is onvoldoende om aan te nemen dat er sprake is van daadwerkelijke bekendheid met de schade. Voor lichamelijke klachten waarvan de herkomst niet zonder meer duidelijk is, zal de vereiste mate van zekerheid pas aanwezig zijn wanneer deze oorzaak door te dier zake deskundige artsen is gediagnosticeerd.⁴⁴

Ook wanneer de bekendheid met de schade en de aansprakelijke persoon er is, maar de benadeelde door psychische factoren die voor rekening van de dader komen (denk aan misbruik en mishandeling) niet eerder in staat is een vordering in te stellen, is de Hoge Raad bereid gebleken het aanvangsmoment van de vijfjaarstermijn op te schuiven, omdat het *naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar zou zijn* wanneer de debiteur zich op verjaring kan beroepen, terwijl de oorzaak van het niet geldend kun-

⁴² Zelfs zoveel dat in de literatuur geschreven wordt over de bevrijdende verjaring als een mislukt onderdeel van het BW. Zie onder meer Van Dijk 2007, p.1044, met verdere verwijzingen.

⁴³ HR 6 april 2001, NJ 2002, 383 (Vellekoop/Wilton Fijenoord).

⁴⁴ HR 24 januari 2003, NJ 2003, 300 (BASF/Rensink). In deze casus was de werknemer bekend met zijn klachten. Hij vermoedde een relatie met zijn werk, maar kreeg daarvoor geen bevestiging van zijn behandelende artsen. Pas toen een medicus dat verband bevestigde, was voor de heer Rensink duidelijk dat hij schade had (ten gevolge van zijn werkzaamheden).

nen maken van de vordering van de benadeelde voortvloeit uit omstandigheden die aan de debiteur moeten worden toegerekend.⁴⁵

Nog een stap verder is de Hoge Raad gegaan in het arrest Saelman/VU door te overwegen dat de korte verjaringstermijn niet alleen staat in het teken van de rechtszekerheid, maar ook van de billijkheid.⁴⁶ De feiten waren als volgt: bij de geboorte van een kind in 1987 treden ernstige complicaties op, waardoor het kind blijvend hersenletsel oploopt. In 1994 wordt het de ouders na een gesprek met de gynaecoloog die de bevalling begeleidde, duidelijk dat er tijdens de bevalling fouten zijn gemaakt. Vervolgens stellen zij de gynaecoloog aansprakelijk voor het letsel van het kind. De gynaecoloog en het ziekenhuis beroepen zich op verjaring. Zowel de rechtbank als het hof honoreren dit verweer. Het hof motiveert als volgt: *“Het was (de ouders) in 1987 bekend wie de behandeling had uitgevoerd en wie voor de ontstane schade aansprakelijk waren te stellen, voor zover er aansprakelijkheid was. De omstandigheid dat (de ouders) in eerste instantie er niet mee bekend waren dat die persoon of personen voor de ontstane schade aansprakelijk waren te stellen, wat ook van de beweerde aansprakelijkheid zij, betekent niet dat zij voordien niet met de aansprakelijke persoon of personen bekend waren. De conclusie is dan ook dat voor de in het geding zijnde schade de verjaringstermijn in 1987 is gaan lopen”*

De Hoge Raad vernietigt het arrest van het hof. Onder verwijzing naar de eerdere jurisprudentie over de uitleg van artikel 3:310 BW oordeelt de Hoge Raad dat de korte verjaringstermijn van dit artikel begint te lopen wanneer de benadeelde daadwerkelijk in staat is een rechtsvordering in te stellen. Wanneer, zoals in casu niet voorshands duidelijk is dat iemand iets te verwijten valt, omdat bijv. het opgelopen letsel door het natuurlijk verloop van de zwangerschap en de bevalling zou kunnen zijn veroorzaakt, wordt de benadeelde pas geacht in staat te zijn een vordering in te stellen wanneer hem duidelijk wordt dat het letsel (mede) is veroorzaakt door tekortschietend of foutief medisch handelen. Het is niet meer noodzakelijk dat de dader een verwijt te maken valt van het feit dat de benadeelde niet in staat is een vordering in te stellen.

Het oordeel dat de korte verjaringstermijn niet alleen in het teken staat van rechtszekerheid sluit aan bij de visie van Brunner, die stelt dat verjaring niet een absolute waarde in zichzelf heeft, maar veeleer dat zij moet zijn de gerechtvaardigde ontneming van de rechtsvordering aan wie zich gedurende lange tijd onvoldoende heeft ingespannen om zijn recht te bewaren en geldend te maken.⁴⁷ Zowel Brunner als Smeehuijzen

⁴⁵ HR 23 oktober 1998, *NJ* 2000, 15 en HR 25 juni 1999, *NJ* 2000, 16. (de misbruik-arresten)

⁴⁶ HR 31 oktober 2003, *NJ* 2006, 112 (Saelman/VU).

⁴⁷ Brunner 2001, p. 248.

zijn dan ook van mening dat een vordering niet moet kunnen verjaren voordat de benadeelde hem geldend heeft kunnen maken en dat de korte termijn pas behoort aan te vangen op het moment dat de benadeelde in staat is zijn recht geldend te maken.⁴⁸ Met het vervallen van de absolute termijn voor letselschade in artikel 3:310 lid 5 BW en het Saelman-arrest hebben de redelijkheid en billijkheid zich een prominente plek verworven in het verjaringsrecht.⁴⁹ Ook het antwoord op de vraag naar de aanvang van de verjaringstermijn van de regresvordering tussen hoofdelijke schuldenaren, zal getoetst moeten worden aan dit uitgangspunt.

⁴⁸ Brunner 2001, p.248 en Smeehuijzen 2003, p. 759.

⁴⁹ HR 31 oktober 2003, *NJ* 2006, 112.

Hoofdstuk 5. Aanvang van de relatieve verjaringstermijn van regresrechten

5.1 Aanvang van de relatieve verjaringstermijn bij subrogatie en bij de zelfstandige wettelijke verbaalsrechten.

Bij subrogatie (artikel 6:150 BW) gaat de vordering van de schuldeiser over op een derde, die de vordering heeft betaald. De betaler wordt de nieuwe schuldeiser. Er ontstaat geen eigen vorderingsrecht van de nieuwe schuldeiser, er vindt slechts vervanging van de ene schuldeiser door de andere plaats. Er gaat dus ook geen nieuwe of andere verjaringstermijn lopen dan die van de oorspronkelijke vordering tot schadevergoeding, waarvoor artikel 3:310 BW geldt. Sinds de arresten Bijlsma/ABP en ZAO/Lucas-Andreas is duidelijk dat ook de verjaringstermijn van zelfstandige wettelijke verbaalsrechten onder de werking van artikel 3:310 lid 1 BW valt.⁵⁰

Voor het bepalen van het aanvangsmoment van de verjaringstermijn van artikel 3:310 lid 1 BW is het de vraag wiens bekendheid met de aansprakelijke persoon en de schade de verjaringstermijn doet aanvangen. Wordt de kennis van de benadeelde aan de regresnemer toegerekend? Er zal immers vrijwel altijd enige tijd verstrijken tussen het moment dat de benadeelde bekend is met de schade en de aansprakelijke persoon en het moment dat de regresnemer deze wetenschap krijgt. Maar ook het omgekeerde is mogelijk: de regresnemer doet eigen onderzoek naar de schade en informeert de benadeelde hierover.

Wanneer de regresnemer de vereiste kennis later krijgt dan de benadeelde, dan wordt daardoor het aanvangsmoment van de verjaringstermijn voor de regresnemer niet opgeschort. Bij subrogatie wordt dit bepaald door artikel 6:145 BW, waarin staat dat de schadeveroorzaker aan de regresnemer dezelfde verweren kan tegenwerpen als aan de benadeelde. Analoog hieraan oordeelt de Hoge Raad voor zelfstandige wettelijke regresrechten dat het civiele plafond⁵¹ er aan in de weg staat dat het ziekenfonds (de regresnemer) nog wel een vordering kan instellen terwijl de vordering van de benadeelde al verjaard is.⁵²

⁵⁰ HR 22 mei 2002, NJ 2004, 161 en HR 1 april 2005, NJ 2006, 377.

⁵¹ Hiermee wordt het begrip aangeduid dat de regresnemer niet meer kan vorderen van de schadeveroorzaker dan hetgeen de benadeelde zelf had kunnen vorderen. De gedachte hierachter is dat de benadeelde niet slechter mag worden door de wisseling van schuldeiser.

⁵² HR 1 april 2005, NJ 2006, 377 (ZAO/Sint Lucas-Andreas Ziekenhuis). De Hoge Raad zegt het volgende hierover: "Dit wordt mede hierdoor gerechtvaardigd dat aldus geen moeilijk te verklaren verschil bestaat met de situatie waarin degene die de door de getroffen geleden schade heeft vergoed en op grond van artikel 284 WvK (thans 7:962 BW)

In hetzelfde arrest oordeelt de Hoge Raad dat, wanneer de regresnemer eerder dan de benadeelde de vereiste kennis van het eerste lid van artikel 3:310 BW bezit, de relatieve termijn voor de regresnemer op het moment van bekendheid van de regresnemer gaat lopen. Voor de benadeelde gaat de termijn van 3:310 lid 1 BW dan pas lopen nadat hij op de hoogte is gebracht door de regresnemer.⁵³

Voor de regresnemer op grond van subrogatie of op grond van een zelfstandig wettelijk verhaalsrecht geldt dus dat de relatieve verjaringstermijn begint te lopen op het moment dat zij bekend zijn met de aansprakelijke persoon en de schade, maar dat de verjaringstermijn niet langer kan zijn dan de termijn voor de benadeelde. In het slechtste geval kan de vordering dus verjaard zijn, voordat de regresnemer de vereiste kennis bezit om deze geldend te maken. Dat is de consequentie van het feit dat aan de regresnemers niet meer rechten toekomen dan aan de benadeelde zelf.

5.2. Aanvang van de relatieve verjaringstermijn van het regresrecht uit hoofdelijke verbintenis.

5.2.1 Inleiding

Sinds het arrest van de Hoge Raad van 4 juni 2004⁵⁴ is duidelijk dat artikel 3:310 BW ook van toepassing is op de regresvordering van de hoofdelijke schuldenaar.⁵⁵ Zoals hiervoor besproken is het zo dat bij subrogatie en zelfstandige wettelijke verhaalsrechten de schadeveroorzaker niet slechter mag worden van het feit dat hij door de regresnemer in plaats van door de benadeelde wordt aangesproken. Derhalve wordt de bekendheid van de benadeelde met de schade en de aansprakelijke persoon aan hen toegerekend. Artikel 6:11 lid 3 BW heeft tot gevolg dat de medeschadeveroorzaker wél slechter mag worden van het feit dat hij door de betalende schadeveroorzaker wordt aangesproken, althans, voor zover het gaat om de verjaringstermijn.

wordt gesubrogeerd in diens vorderingen op de aansprakelijke persoon, nu immers de verweermiddelen van deze ingevolge artikel 6:145 BW onverlet blijven.”

⁵³ Deze redenering leidt tot een inconsequentie in geval van regres op basis van subrogatie. De vordering van de regresnemer is hier immers geen andere dan die van de benadeelde. Derhalve kan de vordering van de regresnemer niet eerder verjaren dan die van de benadeelde; het is immers dezelfde vordering. De Hoge Raad oordeelt anders, waardoor de schadeveroorzaker ‘beter’ zou kunnen worden van het feit dat hij door de regresnemer wordt aangesproken in plaats van door de benadeelde, doordat de vordering van de benadeelde nog niet verjaard is, maar van de regresnemer wel.

⁵⁴ HR 4 juni 2004, NJ 2006, 323 (Camerling/Gemeente Heerlen).

⁵⁵ In de literatuur waren tot dan toe de meningen verdeeld over de verjaring van hoofdelijke verbintenissen. Was artikel 3:310 lid 1 nu van toepassing of gold een andere (langere?) termijn voor de regresvordering uit hoofdelijke verbintenissen? Zowel 20 jaar als 5 jaar werd genoemd en ook andere termijnen werden mogelijk geacht. Bijvoorbeeld: Van Boom 1999, p. 98: 20 jaar; Koopmann 1993, p.25: regres zelf is onderworpen aan de verjaringsregels afhankelijk van de onderliggende rechtsverhouding; Stein 1998, p. 53: schadevergoeding ex 3:310 BW, dus 5 jaar.

Wat zijn nu de gevolgen van artikel 6:11 BW voor de termijn waarbinnen de medeschadeveroorzaker nog kan worden aangesproken door de regresnemende schadeveroorzaker? Wanneer gaat voor deze regresnemer de vijfjaarstermijn van artikel 3:310 lid 1 lopen? Oftewel: wanneer wordt hij geacht bekend te zijn met de schade en de aansprakelijke persoon en is hij daadwerkelijk in staat een vordering in te stellen?

De problemen die hierbij optreden laten zich het beste illustreren aan de hand van de casus die ten grondslag ligt aan de uitspraak van de Rechtbank Arnhem van 14 juni 2006 (*NJF* 2006, 468). In 1991 wordt een jongetje van drie aangereden door een opgevoerde brommer. De WAM-verzekeraar van de brommer wordt aangesproken en moet de schade van het kind vergoeden. Op enig moment vindt een voorschotbetaling plaats van NLG 60.000,-. Op 3 juli 2000 tekent de verzekeraar de vaststellingsovereenkomst en op 24 juli 2000 vindt de slotbetaling van NLG 650.000,- plaats. De verzekeraar wil drie medeschuldenaren aanspreken: de eigenaar van de brommer omdat deze opgevoerd was, de bestuurder omdat deze veel te hard reed en het 15-jarige zusje van het slachtoffer, omdat zij niet goed op hem had gelet. Tussen de datum van het ongeval (1991) en de dagvaarding (21 juli 2005) stuurt de verzekeraar diverse berichten aan de medeschuldenaren (o.a. aansprakelijkstellingen), de laatste op 10 mei 1999. De verzekeraar vordert uitsluitend de slotuitkering van NLG 650.000,-. Het verweer van de medeschuldenaren is dat de vordering van de verzekeraar is verjaard, aangezien er meer dan 5 jaren waren verstreken tussen de dag dat de verzekeraar bekend was met de schade en de daarvoor aansprakelijke personen en de dagvaarding.

De rechtbank beslist dat artikel 3:310 lid 1 BW van toepassing is en verwijst naar het arrest Saelman/VU voor de uitleg van het bekendheidscriterium: de benadeelde dient niet alleen bekend te zijn met de schade en de aansprakelijke persoon, maar hij dient ook daadwerkelijk in staat te zijn om een vordering in te stellen. De vordering kan pas ingesteld worden als zij opeisbaar is (na betaling). De rechtbank overweegt dat in casu de vraag is of van een schuldeiser verwacht kan worden dat hij een vordering instelt of de verjaring stuit indien de vordering nog niet opeisbaar is. De rechtbank is van oordeel dat: “een schuldeiser met die schade ook niet eerder bekend zal zijn dan op het moment dat die wordt geleden.” Daarom raakte de Noordhollandsche (de verzekeraar) pas daadwerkelijk in staat (in de zin van artikel 3:310 BW) haar vordering op de gedaagden in te stellen op het moment dat deze opeisbaar werd, op 24 juli 2000.” Geen verjaring dus, aangezien de dagvaarding vóór 25 juli 2005 was uitgebracht.

De vraag wanneer de hoofdelijke regresnemer bekend is met de aansprakelijke persoon wordt behandeld in paragraaf 5.2.2. De veel complexere vraag naar de bekendheid met de schade en de problemen die zich hierbij kunnen voordoen komen aan bod in paragraaf 5.2.3. De daarmee samenhangende vraag naar het moment waarop de regresnemer daadwerkelijk in staat is om zijn vordering in te dienen komt aan de orde in paragraaf 5.2.4.

5.2.2. Wanneer is de regresnemer bekend met de aansprakelijke persoon?

De eerste voorwaarde waaraan voldaan moet zijn, wil de relatieve verjaringstermijn kunnen aanvangen, is bekendheid met de aansprakelijke persoon. Het gaat hierbij niet alleen om bekendheid met de *identiteit* van de aansprakelijke persoon, maar voor de regresvordering op een medeschadeveroorzaker zal de aangesproken schadeveroorzaker ook moeten weten dat er nog iemand anders aansprakelijk is voor de schade van de benadeelde.⁵⁶ Anders dan bij subrogatie en zelfstandige regresrechten is kennis van de benadeelde niet voldoende om ook kennis bij de regresnemer te veronderstellen. Waar het derde lid van artikel 6:11 BW een aparte verjaringstermijn doet ontstaan voor de vordering van de aangesproken schuldenaar op de medeschuldenaren, kan het niet anders dan dat deze verjaringstermijn pas gaat lopen wanneer de aangesproken schadeveroorzaker ermee bekend wordt dat er nog een aansprakelijke partij is. Dat is immers voor hem het moment dat hij daadwerkelijk in staat is een vordering in te stellen, hetgeen sinds het Saelman-arrest⁵⁷ het criterium is voor de aanvang van de relatieve termijn. Eerst wanneer de aangesproken schadeveroorzaker bekend is met het feit dát er een andere schadeveroorzaker is en bekend is met diens identiteit, gaat voor hem dus de relatieve verjaringstermijn van artikel 3:310 lid 1 BW lopen (mits ook aan de overige voorwaarden is voldaan).

⁵⁶ Smeehuijzen noemt het voorbeeld van de chirurg die wordt aangesproken wegens medisch falen en er later achter komt door een artikel in een medisch tijdschrift dat er ook een productiefout aanwezig was in het door hem gebruikte hulpmiddel. (Smeehuijzen 2006, p. 49).

⁵⁷ HR 31 oktober 2003, NJ 2006, 112 (Saelman-VU).

5.2.3 Wanneer is de regresnemer bekend met de schade?

Zowel de Parlementaire Geschiedenis als de Hoge Raad noemen het moment waarop de aangesproken schuldenaar meer heeft betaald dan zijn deel, het moment waarop de regresvordering –en daarmee de schade- ontstaat.^{58 59} Kan iemand bekend zijn met schade voordat deze daadwerkelijk is ontstaan? Zowel het Arnhemse Hof als de Rechtbank Utrecht vonden van wel.⁶⁰ Zij meenden dat regresnemers op grond van een zelfstandig wettelijk verhaalsrecht hun vordering reeds hadden moeten instellen zodra zij bekend waren met de feiten, ongeacht het feit dat de specifieke uitkeringen nog niet waren gedaan. In tegenspraak daarmee is de uitspraak van de Rechtbank Arnhem van 14 juni 2006 en ook het arrest van de Hoge Raad van 13 oktober 2003.⁶¹ In zijn arrest stelt de Hoge Raad: “Voor het aanvangen van de vijfjarige verjaringstermijn is hier dus in elk geval vereist dat daadwerkelijke schade is ontstaan”. Het gebruik van het woord ‘hier’ doet vermoeden dat dit geen algemene regel is, maar dat dit specifiek geldt voor casus waarover de Hoge Raad had te oordelen.⁶² Dit sluit aan op de conclusie van De Vries Lentsch-Kostense, waarin zij stelt dat er reeds *enige* schade moet zijn geleden alvorens de schuldeiser bekend kan zijn met de schade.⁶³ De Hoge Raad stelt in een eerder arrest dat, wanneer er reeds enige schade is geleden, de verjaringstermijn ook aanvangt voor “*afzonderlijke elementen van de gehele door de onrechtmatige daad veroorzaakte –doorlopende- schade*”.⁶⁴ Smeehuijzen⁶⁵ is van mening dat er geen dogmatisch verschil is te onderscheiden tussen *louter* toekomstige schade en toekomstige schade als er reeds *enige schade* is geleden (doorlopende schade). Nu de Hoge Raad van mening is dat, zodra iemand bekend is met enige schade, hij ook bekend wordt geacht te zijn met de afzonderlijke elementen van zijn schade die zich nog niet hebben voorgedaan, maar wel redelijkerwijze verwacht konden worden, is er dus geen goede reden te bedenken waarom iemand niet bekend zou kunnen zijn met schade, voordat deze daadwerkelijk wordt geleden. Zodra de schuldeiser met voldoende mate

⁵⁸ 6:10 BW, Parl. Gesch. Boek 6, p. 111, HR 4 juni 2004, *NJ* 2006, 323 (Camerling/Gemeente Heerlen).

⁵⁹ Baetsen en Jonk-van Wijk zijn –in overeenstemming met de heersende literatuur- van mening dat de vordering ontstaat bij het tot stand komen van de hoofdelijke verbondenheid en dat er sprake is van een vordering onder opschortende voorwaarde van betaling. Dat is in tegenspraak met hetgeen zij in hetzelfde artikel zeggen over de aanvang van de verjaringstermijn. Die zou volgens jurisprudentie en Van Boom aanvangen na het ontstaan van de vordering, en die ontstaat na de betaling. *AV&S* 2006, p.181.

⁶⁰ Hof Arnhem 11 juni 2002, *VR* 2003, 124 en Rb Utrecht 4 februari 2004, *NJF* 2004, 282.

⁶¹ Rb Arnhem, 14 juni 2006, *NJF* 2006, 468 en HR 13 oktober 2003, *NJ* 2003, 680.

⁶² Door een fout van een belastingadviseur is zijn cliënt meer belasting verschuldigd. De Belastingdienst heeft dit de cliënt formeel en informeel laten weten, gevolgd door de definitieve aanslag. Vraag was of de mededelingen van de Belastingdienst de relatieve termijn hadden doen aanvangen of dat dit pas het geval was bij de definitieve aanslag. Of wellicht nog later, toen er beslist was op bezwaar en beroep tegen de aanslag? De Hoge Raad oordeelde dat de schade niet was ontstaan vóór de definitieve aanslag.

⁶³ HR 10 oktober 2003, *NJ* 2003, 680 (concl. A-G De Vriesch Lentsch-Kostense, sub 10).

⁶⁴ HR 24 mei 2002, *NJ* 2003, 269.

⁶⁵ Smeehuijzen 2004, p. 257.

van zekerheid kan verwachten dat zijn vermogenspositie zal worden aangetast, zal hij bekend mogen worden geacht met de schade.⁶⁶ Alvorens een schadeveroorzaker een aansprakelijkstelling van de benadeelde ontvangt, zal mijns inziens niet gesteld kunnen worden dat er voldoende mate van zekerheid bestaat. Eerst de aansprakelijkstelling doet het begin van een vermoeden ontstaan. Maar er lijkt de aangesproken schadeveroorzaker dan niets aan in de weg te staan om op dat moment de medeschadeveroorzakers aan te spreken. Mede gezien de geringe inspanning die hiervoor vereist is - een kort briefje volstaat- is dit voor de aangesproken schadeveroorzaker nauwelijks bezwarend te noemen.

Overigens doet zich bij de casus die ten grondslag ligt aan de uitspraak van Rechtbank Arnhem de situatie voor dat er al eerder een betaling was gedaan, namelijk het voorschot ad NLG 60.000,-. Aangezien de verzekeraar in deze van mening was, dat hij in het geheel niet draagplichtig was, zou dat toch het moment zijn geweest dat hij meer dan zijn deel had betaald, conform artikel 6:10 lid 2 BW. Dat zou dan toch ook het moment moeten zijn dat de regresnemer geacht moet worden bekend te zijn met de schade. Of gaat er bij elke deelbetaling een nieuwe verjaringstermijn lopen? Het antwoord hierop hangt mede af van het antwoord op de vraag wanneer de regresnemer daadwerkelijk in staat is een vordering in te stellen.

5.2.4 Wanneer is de regresnemer daadwerkelijk in staat een vordering in te stellen?

Wanneer vast zou staan dat iemand bekend kan zijn met de schade voordat deze is ontstaan, dan is de vervolgvraag of de schuldenaar *daadwerkelijk in staat is* een vordering vóórdat de schade is ontstaan. Het antwoord op deze vraag hangt af van de vraag of artikel 6:105 BW van toepassing is. Dit artikel biedt de mogelijkheid om toekomstige schade te vorderen en daarmee ook om de vordering te stuiten. Artikel 6:105 BW staat in afdeling 6.1.10 BW en is dus van toepassing bij wettelijke verplichtingen tot schadevergoeding. Maar de Hoge Raad heeft in zijn arrest van 26 september 2003 gezegd dat zelfstandige wettelijke regresvorderingen geen schade zijn: “*dat de verplichting van de laedens jegens het ziekenfonds dat zijn verbaalsrecht uitoefent, niet kan worden aangemerkt als een wettelijke verplichting als bedoeld in afdeling 6.1.10 BW*”.⁶⁷ Vereist voor een zelfstandige wettelijk regresrecht is *niet* dat er schade is geleden. De grondslag is het feit dat er een uitkering is

⁶⁶ In economische zin lijdt de schadeveroorzaker al schade op het moment van de gebeurtenis die aan de hoofdelijke aansprakelijkheid ten grondslag ligt. Als goed koopman zal hij toch zijn maatregelen moeten nemen om de financiële gevolgen te beperken (melding verzekeraar), c.q. zorgen voor weergave in zijn boekhouding (opname reservering voor kosten en/of schade).

⁶⁷ HR 26 september 2003, NJ 2003, 645.

uitgedaan. Dat neemt niet weg dat er in economische zin wel degelijk sprake is van schade. Ook voor de vordering van de werkgever op grond van 6:107a BW heeft de Hoge Raad gezegd dat dit geen schade is als bedoeld in afdeling 6.1.10 BW.⁶⁸ Het is te verwachten dat de Hoge Raad analoog zal redeneren voor de regresvordering uit hoofdelijke aansprakelijkheid, daar dit in wezen dezelfde rechtsfiguur is als het zelfstandige verhaalsrecht van het ziekenfonds en van de werkgever.

Hoewel de Hoge Raad een zelfstandige regresvordering dus niet wil zien als schade in de zin afdeling 6.1.10 BW⁶⁹ heeft hij echter wel diverse bepalingen uit deze afdeling van toepassing verklaard op de zelfstandige verhaalsrechten met de overweging dat *“het verhaalsrecht (ertoe strekt) te voorkomen dat degene die schade heeft veroorzaakt, aan zijn verplichting tot vergoeding van de schade ontkomt en daarvan profiteert, doordat de door hem veroorzaakte schade wordt vergoed door de verzekeraar van degene die de schade heeft geleden.”*⁷⁰ In dit arrest ging het met name om de kosten die de regresnemer had moeten maken voor het regres en die hij op de voet van 6:96 BW wilde verhalen op de schadeverorzaker.

Echter, de Hoge Raad geeft als motivering aan bij het van toepassing verklaren van artikel 3:310 lid 1 BW op regresvorderingen dat volgens de Parlementaire Geschiedenis het begrip schade ruim moet worden uitgelegd.⁷¹ De Parlementaire Geschiedenis zegt in dezelfde toelichting ook dat op alle rechtsvorderingen die onder de ruime werking van het begrip schade van artikel 3:310 BW vallen, afdeling 6.1.9 BW (thans 6.1.10) van toepassing zou zijn.⁷² Daarmee zou dus ook artikel 6:105 BW van toepassing zijn op de regresvordering. Dit lijkt ook het meest in overeenstemming met het rechtszekerheidsbeginsel van verjaring: een schuldenaar dient zo vroeg mogelijk te weten waar hij aan toe is. Het voordeel voor de schuldeiser is dat hij in een vroeg stadium zijn vordering kan instellen en zich zo meer zekerheid verwerft over zijn vermogenspositie. Doordat de schuldenaar in een vroeg stadium de vordering verneemt, kan hij zijn aansprakelijkheidsverzekeraar informeren, hetgeen de solvabiliteit ten goede komt.

Nog veel duidelijker laat de wenselijkheid van de toepasselijkheid van artikel 6:105 BW zich illustreren als de redelijkheid en billijkheid in ogenschouw wordt genomen. Dit aspect komt heel duidelijk naar voren in de casus die aan de uitspraak van

⁶⁸ HR 9 juli 2004, NJ 2004, 572 (Zwolsche/Vormenfabriek).

⁶⁹ HR 26 september 2003, NJ 2003, 645.

⁷⁰ HR 5 december 1997, NJ 1998, 400 (ZAO/Terminus).

⁷¹ Parl. Gesch. Boek 3, p. 324.

⁷² De exacte tekst luidt: “Bij het voorgaande zij voorts nog aangetekend dat niet alleen de rechtsvorderingen tot vergoeding van schade die hun grond vinden in afdeling 6.1.8. of titel 6.3 onder het eerste lid vallen, maar tevens b.v. die van de artikelen (...), zoals ook de regels van afdeling 6.1.9 op al deze gevallen van toepassing zijn.”

Rechtbank Arnhem ten grondslag ligt: de medeschuldenaren worden 11 jaar na het ongeval aangesproken na jarenlange stilte. Voor twee van hen geldt dat ze in elk geval geen dekking hebben onder hun aansprakelijkheidsverzekering. Voor de medeschuldenaren is het van belang om zo snel mogelijk duidelijkheid te krijgen over hun vermogenspositie en niet een mogelijke regresaanspraak jarenlang als een zwaard van Damocles boven het hoofd te hebben hangen. Het is ook lang niet altijd zonder meer duidelijk voor de medeschadeveroorzaker dat hem een verwijt kan worden gemaakt.⁷³ Welk belang is er dan mee gediend dat de verzekeraar hen niet eerder had *kunnen* aanspreken?

5.2.5 Gaat de verjaringstermijn bij elke deelbetaling lopen?

Voor het antwoord op deze vraag is van belang of artikel 6:105 BW van toepassing is. Zo niet, dan kan de schuldeiser pas een vordering instellen wanneer de schade geleden is en gaat inderdaad voor elke betaling een nieuwe verjaringstermijn lopen. De schuldeiser kan immers geen vordering indienen of de verjaring stuiten vóórdát de vordering opeisbaar is. En voor elke vordering geldt dat dit pas het geval is na betaling.

Ten aanzien van de verjaringstermijn voor de benadeelde heeft de Hoge Raad bepaald dat, wanneer iemand reeds met *enige* schade bekend is, de verjaringstermijn voor *alle* schade gaat lopen, zodra de termijn gaat lopen voor de al bekende schade.⁷⁴ Alleen indien er sprake is van nieuwe, niet eerder voorziene schadeposten, gaat voor deze posten een nieuwe termijn lopen. Als de Hoge Raad zou besluiten dat artikel 6:105 BW analoog mag worden toegepast op de regresvordering van de hoofdelijke schuldenaar, dan is de consequentie daarvan dat er geen nieuwe verjaringstermijn gaat lopen na elke deelbetaling.

5.2.6 Conclusie

Voor het antwoord op de vraag wanneer de relatieve verjaringstermijn gaat lopen voor de regresvordering tussen schuldenaren, is het antwoord op de vraag of artikel 6:105 BW van toepassing is op deze regresvordering van doorslaggevend belang. Juist op dit punt biedt de wet, noch de jurisprudentie duidelijkheid. Door de regresvordering als schade te beschouwen in de zin van artikel 3:310 lid 1 BW,⁷⁵ ontstaat een tegenstelling

⁷³ In de casus die ten grondslag ligt aan de uitspraak van de Rechtbank Arnhem is de vordering op de oudere zus van het slachtoffer wegens onvoldoende toezicht een ongebruikelijke vordering, die zij naar alle waarschijnlijkheid niet had voorzien.

⁷⁴ HR 24 mei 2002, *NJ* 2003, 268.

⁷⁵ HR 4 juni 2004, *NJ* 2006, 323 (Camerling/Gemeente Heerlen).

tussen de vereisten van dit artikel en het verhaalsmoment van artikel 6:10 BW. Artikel 6:10 BW stelt dat de regresvordering pas ontstaat nadat de schuldenaar meer heeft betaald als zijn deel. Pas na dat deze betaling gaat de verjaringstermijn lopen volgens de Toelichting Meijers bij dit artikel.⁷⁶ Artikel 3:310 lid 1 BW gaat daarentegen uit van het bekendheidsvereiste; ook voor het moment van betaling is de regresnemer bekend met zijn schade. Zowel de rechtszekerheid als de redelijkheid en billijkheid die het verjaringsrecht kenmerken vragen om een oplossing voor deze onduidelijkheid. De regresnemer dient te weten wanneer hij zijn vordering op zijn vroegst in *kan* stellen en op zijn laatst in *moet* stellen. De medeschadeveroorzaker wil weten tot wanneer hij nog kan worden aangesproken voor een gebeurtenis uit het verleden. Niet alleen om bewijs veilig te stellen, maar ook om zijn financiële positie een goede afspiegeling te laten zijn van de realiteit. Redelijkheid en billijkheid vereisen dat de verjaringstermijn pas gaat lopen als de regresnemer daadwerkelijk in staat is zijn vordering in te stellen. Redelijkheid en billijkheid vereisen echter ook dat de medeschuldenaar niet onnodig lang in onzekerheid zit over een mogelijke vordering. Analoge toepassing van artikel 6:105 BW voorziet in een oplossing voor deze problemen. Zolang de Hoge Raad zich hierover nog niet heeft uitgesproken, doet de regresnemer er verstandig aan om zijn vordering in te dienen zodra hij bekend is met de aansprakelijke persoon en de schade en niet te wachten tot na de betaling.

⁷⁶ Parl. Gesch. Boek 6, p. 95.

Hoofdstuk 6 Conclusie

Wanneer twee of meer personen aansprakelijk zijn voor dezelfde schade ontstaat er tussen deze personen een hoofdelijke verbintenis tot het betalen van de schade.⁷⁷ In afdeling 6.1.2 BW heeft de overheid een regeling gegeven voor alle hoofdelijke verbintenissen. Voor de hoofdelijke verbintenis bij onrechtmatige daad was dit in feite een codificatie van jurisprudentie. Echter, noch de algemene regels over verjaring in boek 3, noch de specifieke regels over hoofdelijke verbintenissen in boek 6 geven aan welke verjaringstermijn geldt voor de regresvordering van de betalende schuldenaar op de medeschuldenaren.

De andere regresvorderingen die bij onrechtmatige daad in beeld komen, zoals subrogatie en zelfstandige wettelijke verhaalsrechten zijn besproken. De verschillen met en overeenkomsten tussen deze regresrechten werden uiteengezet om te kunnen beoordelen of daaruit aanwijzingen te halen zijn voor de verjaringstermijn van het regresrecht.

In hoofdstuk 4 is het verjaringsvraagstuk voor schade uit onrechtmatige daad besproken. In het Burgerlijk Wetboek is in artikel 3:310 lid 1 BW een nieuwe verjaringstermijn ingevoerd van 5 jaar voor schadevergoedingen. De tekst van dit artikel is voor meerderlei uitleg vatbaar en er is dan ook veel jurisprudentie verschenen over de wijze waarop dit artikel moet worden geïnterpreteerd. Het arrest Saelman/VU kan worden beschouwd als het definitieve arrest over de interpretatie van artikel 3:310 lid 1 BW. Uit het arrest volgt dat de benadeelde niet alleen bekend moet zijn met de schade en de aansprakelijke persoon, maar ook *daadwerkelijk* in staat moet zijn om zijn vordering in te stellen.⁷⁸

Met betrekking tot de verjaring van regresvordering is er inmiddels in zoverre duidelijkheid dat artikel 3:310 BW op alle regresvorderingen van toepassing is.⁷⁹ Daarnaast heeft de Hoge Raad zich uitgesproken over het moment waarop de relatieve verjaringstermijn aanvangt voor regresnemers op grond van subrogatie en zelfstandige wettelijke verhaalsrechten. Dat is het tijdstip dat de benadeelde bekend is met de schade en de aansprakelijke persoon of – als dit eerder is – het tijdstip waarop de regresnemer met deze feiten bekend is.⁸⁰ Artikel 6:11 lid 3 BW staat echter in de weg aan een analoge toepassing van deze regel op het regres van de hoofdelijke schuldenaar. Dit artikel be-

⁷⁷ Artikel 6:102 lid 1 BW.

⁷⁸ HR 31 oktober 2003, *NJ* 2006, 112

⁷⁹ HR 22 mei 2002, *NJ* 2004, 161 (Bijlsma/ABP), HR 4 juni 2004, *NJ* 2006, 323 (Camerling/Gemeente Heerlen) en HR 1 april 2005, *NJ* 2006, 377 (ZAO/Sint Lucas-Andreas Ziekenhuis).

⁸⁰ HR 1 april 2005, *NJ* 2006, 377 (ZAO/Sint Lucas-Andreas Ziekenhuis).

paalt immers specifiek dat de medeschuldenaar alleen een beroep op verjaring kan doen, wanneer de aangesproken schuldenaar dit ook had kunnen doen jegens de benadeelde. Wanneer de benadeelde één schuldenaar aanspreekt binnen de verjaringstermijn, dan kan de schuldenaar waarbij wordt aangeklopt voor regres zich er niet op beroepen dat de vordering van de benadeelde jegens hem al verjaard was.

Dit leidt tot de conclusie dat er een eigen verjaringstermijn gaat lopen voor de regresnemer uit hoofdelijke verbintenis en dat *diens* kennis omtrent de schade en de aansprakelijke persoon van belang is om de verjaringstermijn te doen aanvangen. Voor wat betreft de kennis van de aansprakelijke persoon is dan natuurlijk vooral van belang dat de aangesproken schadeveroorzaker bekend raakt met het feit dat er nog iemand aangesproken kan worden voor dezelfde schade en wie dat is.

Als het gaat om bekendheid met de schade treedt het probleem op of iemand bekend kan zijn met schade voordat deze ontstaat. Uit wet, wetsgeschiedenis en jurisprudentie lijkt redelijk duidelijk te zijn, dat de 'schade' pas ontstaat na betaling van de schuldenaar van meer dan zijn deel (artikel 6:10 lid 2 BW). Minder duidelijk is het antwoord op de vraag of dit inhoudt dat pas na het ontstaan iemand bekend is met de schade. Het arrest van de Hoge Raad van 13 oktober 2003 geeft aanwijzingen voor dit standpunt, maar door de formulering (voor het aanvangen van de vijfjaarstermijn is *hier dus* in elk geval vereist dat daadwerkelijk schade is ontstaan) is niet duidelijk of dit arrest algemene gelding heeft.

Ook als de Hoge Raad zou bevestigen dat het mogelijk is bekend te zijn met schade voordat deze ontstaat, dan nog blijft de vraag of de regresnemer zijn vordering in kan stellen voordat deze opeisbaar is (hetgeen eerst het geval is na betaling van meer dan zijn deel). Een aanwijzing voor het antwoord op deze vraag, is te vinden in de Memorie van Antwoord bij artikel 3:310 BW.⁸¹ Hierin licht de regering toe, dat het begrip schade ruim moet worden uitgelegd en noemt een aantal voorbeelden van vorderingen die onder dit begrip vallen. Als argument voor het feit dat al deze gevallen onder 3:310 lid 1 BW vallen noemt de regering het feit dat ze ook onder afdeling 6.1.10 BW vallen. Analooq hieraan geldt mijns inziens dat als de regresvordering ook onder het begrip schade van 3:310 BW valt, ook afdeling 6.1.10 BW van toepassing zal zijn. De Hoge Raad heeft echter bestendige jurisprudentie ontwikkelt over de vergoeding van buitengerechtigke kosten op grond van artikel 6:96 BW, waarin hij steeds weer herhaalt dat een regresvor-

⁸¹ Parl. Gesch Boek 3, p. 924.

dering geen schade in de zin van 6.1.10 BW is.⁸² Indien analoge toepassing mogelijk is, is ook artikel 6:105 BW van toepassing, waardoor de regresnemer een vordering voor toekomstige schade in kan stellen. Indien analoge toepassing niet mogelijk is, dan kan ook pas gevorderd worden (en dus gestuit) wanneer schade is geleden (na betaling). Zeker met letselschades kan dit erg lang duren, zoals de casus die ten grondslag ligt aan de uitspraak van de rechtbank Arnhem illustreert.⁸³ Dit lijkt in strijd te komen met de redelijkheid en billijkheid die schuldenaar en schuldeiser ten opzichte van elkaar in acht moeten nemen (artikel 6.2 lid 1jo. 6:8 BW). Ook de rechtszekerheid die verjaring nog steeds dient, loopt hierdoor schade op. Maar zelfs wanneer rechtszekerheid bij verjaring van minder belang wordt geacht en redelijkheid en billijkheid als leidend principe wordt gehanteerd, lijkt er geen redelijk belang te worden gediend met de onmogelijkheid voor de schuldeiser om zijn vordering in te kunnen stellen vóóordat deze opeisbaar is.

⁸² HR 26 september 2003, *NJ* 2003, 645 (Amicon/Sterpolis) en HR 9 juli 2004, *NJ* 2004, 572 (Zwolsche/Vormenfabriek).

⁸³ Rb Arnhem 14 juni 2006, *NJF* 2006, 648..

Literatuurlijst

- Baetsen & Jonk-van Wijk 2006 K. Baetsen & B.M. Jonk-van Wijk, 'Verjaring van de vordering ex artikel 6:10 BW', *AV&S* 2006, p. 179-184.
- Brunner 2001 C.J.H. Brunner, 'Verjaringsrecht in de knoop', *RMThemis* 2001, p. 243-249.
- Van Boom 1999 W.H. van Boom, *Hoofdelijke verbintenissen* (diss. Tilburg), Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1999.
- Van Boom 2004 W.H. van Boom, 'Multiple Tortfeasors under Dutch Law', in: W.V.H. Rogers (red.), *Unification of Tort Law: Multiple Tortfeasors*, Den Haag: Kluwer 2004, p. 135-150.
- Van Dijk 2007 Chr. H. van Dijk, 'Bevrijdende verjaring; een mislukt onderdeel van het BW', *NJB* 2007, p. 1044-1050.
- Engelhard 2003 E.F.D. Engelhard, *Regres. Een onderzoek naar het regresrecht van particuliere en sociale schadedragers* (diss. Maastricht), Deventer: Kluwer 2003.
- Koopmann 1993 M.W.E. Koopmann, *Bevrijdende verjaring* (diss. Amsterdam VU), Deventer: Kluwer 1993.
- Parl. Gesch. Boek 3 C.J. van Zeben, J.W. du Pon & M.M. Olthof, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijke wetboek. Boek 3: Vermogensrecht in het algemeen*, Deventer: Kluwer 1981.
- Parl. Gesch. Boek 6 C.J. van Zeben, J.W. du Pon & M.M. Olthof, *Parlementaire geschiedenis van het nieuwe burgerlijke wetboek. Boek 6: Algemeen gedeelte van het verbintenissenrecht*, Deventer: Kluwer 1981.
- Schilfgaarde 2006 P. van Schilfgaarde, *Van de BV en de NV*, Deventer: Kluwer 2006.
- Sinnighe Damsté 1999 W.A. Sinnighe Damsté, *Regres bij onrechtmatige daad*, Lelystad: Koninklijke Vermande 1999.
- Smeehuijzen 2003 J.L. Smeehuijzen, 'Het aanvangsmoment van de relatieve verjaringstermijn', *WPNR* 2003, p. 759-766 en *WPNR* 2003, p. 781-786.
- Smeehuijzen 2004 J.L. Smeehuijzen, 'De relatieve verjaringstermijn na het "Saelman-arrest"', *WPNR* 2004, p. 251-259.

Smeehuijzen 2006

J.L. Smeehuijzen, *Verjaring van het recht op vergoeding van personenschade*, Den Haag: Boom 2006.

Stein 1998

H. Stein, 'De verjaringsellende' in: F. Stadermann e.a., *Bewijs en letselschade* (LSA-bundel, nr.9), Lelystad 1998, p. 47-57.

Lijst gebruikte afkortingen

AV & S	Aansprakelijkheid, Verzekering & Schade
BW	Burgerlijk Wetboek
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NJB	Nederlands Juristenblad
NJF	Nederlandse Jurisprudentie Feitenrechtspraak
RvdW	Rechtspraak van de Week
UWV	Uitkeringsinstituut werknemersverzekeringen
VOA	Verhaalswet ongevallen ambtenaren
WAM	Wet aansprakelijkheidsverzekering motorrijtuigen
WIA	Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen
WPNR	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie
WvK	Wetboek van Koophandel
ZFW	Ziekenfondswet
ZW	Ziektewet